

Szále László: A vicsor országa

/Részlet/

Immár Spiró Györgyöt is a legnagyobb magyar pesszimisták és nemzetostorozók – Kölcsey, Berzsenyi, Vörösmarty, Ady – közé sorolhatjuk. De a költők, amikor gyáva fajról, korcs nemzedékről, rút sybarita vázról, tehetetlen korról, puhaságra serényebb gyermekekről, veréshez szokott fajtáról beszéltek, kiabáltak, átkozódtak, azért mindig fölemlegették a régi dicsőséget, a hős apákat követendő példa gyanánt, s mindig bíznak abban: hogy jöni kell, még jöni fog: egy jobb kor.

Spirónál már nincs szép múlt sem, és a jobb jövő reménye is pusztá illúzió. Nem ismerek a magyar irodalomban ennél keserűbb mondatokat: „Görbe, sunyi, babonás lelkek, megmondják nekik, ki a boszorkány, ki ver szemmel, és agyonütik. Az intéző titkos óhaját kiszimatolják, a lányukat, a feleségüket, az anyjukat az intéző ágyába gyömöszölik, és amíg az a nőt döngöli, az ágy alatt a csizmáját suvicikolják a nyelvükkel. Ezt tanulta a nép ezer évig, és ez a valódi tudás, nem pedig homályos, időleges, foszlékony elvek és eszmék.”

Igaz, ezek nem az író szavai, hanem regénye főhőséé, méghozzá egy nyomasztó, elveszett pillanatában: éppen rettenetesen fél, hogy lecsukják, noha semmi rosszat nem tett, és mélységesen csalódott mindenben és mindenkiben: rendszerben, pártban, rokonban, barátban, szomszédban, munkatársban.

De az író véleménye sem lehet sokkal jobb az országról és népéről, hiszen ebben a könyvben – noha embert próbáló időkben játszódik: 1956. október 17-től 1957. május 1-ig – nincs egyetlen szerethető figura, egyetlen jellemes döntés, fölemelő gesztus, rokonszenves mozdulat, cselekedet. A főhős sem szeret senkit, a feleségét sem, sőt még a gyereket sem. „Nem árt, ha a forradalom kitörése előtt néhány nappal kórházba vonul az ember, a forradalom leveréséig ott is marad, a megtorlás alatt pedig békésen lábadozik otthon.” – ez Spiró György új regényének első mondata. Jó mondat, s a köztapasztalat is rábólint: az ilyesmi valóban nem árt – de mint a könyvből kiderül, nem is használ. Ez az egyik kulcsmondata a regénynek, mely éppen arról szól, mindegy, hogy valaki mit csinált, mit nem, a forradalom utáni megtorlás logikája „átfogóbb”, nagyvonalúbb, nem tud tekintettel lenni holmi egyéni sorokra és igazságokra. Látszólag ezt mondja a könyv, meg hogy erre a logikára az emberek mind aljasan vagy csak gyáván, jellemtelenül válaszolnak, de az olvasóban e tételek legalább annyi ellenkezést is keltenek, mint amennyi egyetértést. Bennem biztosan. Az író mondja is, őt nem a történelem nagy folyamatai érdeklik, hanem a bennük bújó kis történetek. Ebben a könyvben valóban nincsenek benne a nagy folyamatok, nem hasonlít sem az 56-ról szóló regényes vádiratokra, sem a hőseposzokra, a mindennapokban élő egyszerű emberek sorsának egy darabját ábrázolja, vállalásában inkább novella- esetleg kisregényszerű – inkább csak a terjedelme teszi regénnyé. Főszereplője, akit az író konzekvensen hősünknek nevez – nem hős, a legkevésbé sem, hanem a történelem viharában sodródó kisember, aki hol lelkesen sodródik, hol kétségbeesetten. De a vihart nem látjuk, sem a forradalmi vihart, sem a megtorlási vihart.

A szereplők mindennapi életét, reakcióit látjuk, s nem csak a főhőst nem lehet szeretni, vele azonosulni, ugyanez vonatkozik a regény összes szereplőjére. Talán még leginkább Szász Lajosban, az ügyvédben van kezdetben valami megnyerő, aki hősünket kedvesen fogadja – akkor, amikor barátai mind elárulják, s ha meglátják, átmennek az utca másik oldalára –, őszinte hozzá, de olyan cinikus, hogy az embernek borsózik tőle a háta. S persze kiderül, az ügyvéd a partizánmúlt után volt népbíró is – saját magát gyilkosnak nevezi, aki most ügyvédként törleszt-vezekel az ellenforradalmárok védelmével. Ő magyarázza el, hogy kerülhetett hősünk a megtorlási „krédóba”, s valóságos szoltsenyicini leírást ad a terror természetéről, melynek lényege a megfélemlítés. Ehhez nem kell az igazság, kórházban volt-e

az események alatt, vagy sem, ellenkezőleg, egyenesen jó, ha ártatlanok is bűnhődnek. A cél, hogy a bizonytalanság uralkodjon, hogy ne lehessen eligazodni az „igazságszolgáltatáson”, féljen mindenki – hiszen a hatalom is fél. A megtorlást nem csak bosszú mozgatja, legalább annyira az előre elrettentés: senki ne próbáljon ugrálni, kuss legyen, amíg meg nem erősödünk annyira, hogy ereszthessünk a gyeplőn.

S valóban a bizonytalanság uralkodik azokban a hónapokban. Október végén még a szovjet vezetés sem volt biztos abban, hogy támogassa vagy leverje a kommunista Nagy Imre szocializmusának javított – vagy javítani szándékozott – kiadását. Aki hallotta, vagy olvasta Kádár János nov. 1-i álláspontját, aki a Nagy Imre-kormány tagjaként még a tankok elé akart feküdni a függetlenség védelmében, azok még sokáig bizonytalanok lehettek abban, hogy most mi is van. November 4-én az „alapvető” dolgok eldőlték, de nem dőlt el minden. A munkástanácsok még megvoltak, s a gyárakon belüliek még jó ideig megmaradtak. Nem dőlt el az sem, mekkora lesz a megtorlás „akciórádiusza”, meddig lesz bocsánatos bűn a megtévesztettség, vagy a felelőtlen „hözöngés”, s mettől államellenes büntett. De a kis halak „észre térítése” addig is zavartalanul folyt. Sok ezer embert vittek táborokba, az én unokabátyámat speciel Kistarcsára, ahol hetekig, hónapokig tartották őket fogva – vád és ítélet nélkül. Olykor némi pedagógiai veréssel nyomatékosították, hogy bűnösök vagytok ugyan, de még nem tudjuk, hogy mennyire. Ezért tüntettek decemberben az asszonyok, s férjeik, fiaik nagy részét hamarosan haza is engedték. Persze, nem a nők győztek, hisz nem is volt más a cél, csak egy kis dádá, és a megfélemlítés. Gondolhatták az emberek '57. május elsején, hogy ennyi volt a megtorlás – Nagy Imréék még éltek! –, s nem jön vissza a rákosizmus, a beszolgáltatás, marad valamennyi a forradalom „vívmányaiból”. Gondolhatták, és szerintem gondolták is.

A Tavaszi tárlat sem más, mint az 56-os szellemi felszabadulás része, az őszi események tavaszi továbbregéje. A regény az értelmiségi csoportok közül a képzőművészeknek szentel legnagyobb teret – mint az író nyilatkozta, az írókat nem akarta kipécézni: túl sokat tud róluk. A képzőművészekről azonban mintha a szükségesnél kevesebbet tudna. A kép, amit fest, túl sematikus és sötét. A szobrászok és festők is egytől egyig bunkók, tehetségtelenek, irigyek és jellemtelenek. Kivétel nincs.

Spiró a hatalom működésével nem foglalkozik, csak a hatalmi gépezet zakatolására adott emberi-kisemberi reakciókkal. Az első száz oldalon csöndesen, unalmasan zajlik hőseink kisszerű, szürke élete. A férjé a gyárban, a felesége a „képzőművészeti életben”, aki aktív részvevője – bár inkább csak adminisztrátori szerepben – a híres '57-es tavaszi tárlat előkészítésének. A regény akkor „pörög” fel, amikor hősünk a Magyar Ifjúságban egy cikket talál ellenforradalmi összeesküvők leleplezéséről, s a nevek között ott látja a sajátját is. Meglepődik, de nem nagyon, előbb azt hiszi, nyilván egy másik Fátrayról van szó (keresztnév nincs), esetleg nyomdahibáról (Tátrai helyett), tévedésről stb. Hiszen órála objektíve nem lehet szó, nem esküdött és nem is esküdhetett össze, a kérdéses időben végig kórházban volt. Később számára is kiderül, ennek nincs jelentősége. A gyanú árnyéka rávetül, a gyárból kitiltják, ő előbb kétségbeesetten keres bizonyítékot az ártatlanságára, aztán már csak valakit, aki elég nagy kutya ahhoz, hogy kimentse szorult helyzetéből. A legérdekesebb a dologban az, hogy végül nem is tudjuk meg biztosan, róla volt-e szó, vagy elírták a nevet, s készült-e ellene egyáltalán koncepció eljárás. Hogy „fönt” is tudtak a dologról, az biztos, hiszen az Országos Tervhivatalba sem hívták többé, de hogy koncepcióból-e, vagy nem zörög a haraszt alapon, nem tudható. A gyár párttitkárának a viselkedéséből az tűnt ki, mintha főntről kapta volna az ukázt, de az is lehet, csak előre meg akar felelni a vélt elvárásnak. Egy mini koncepció eljárás azonban volt. Ott a gyárban. Ahol a „nép” volt az „ávó”. A párttitkári kihallgatáson részt vevő kollégák és funkcionáriusok mintha mind betanult szöveget hazudtak volna. Mindannyian hazudtak szemrebbenés nélkül, illetve néhányan hallgattak. Ezek a regény pozitív hősei. Akik talán nem jutottak szóhoz, talán tisztességből, esetleg tiltakozásból

hallgattak. Jó lett volna, ha az író beavatja az olvasót az emberi motívumokba, a döntések háttérébe, a döntést megelőző esetleges lelki vívódásokba, s az azt követő önfelmentő technikákba. Annyit megtudunk általában, hogy mindenki attól fél, hogy maga is Fátray sorsára juthat. Azt is, hogy lehet szerepe az árulásban a bosszúnak, a megfelelni akarásnak, a hűség és lojalitás bizonyításának, az előrejutás vágyának, de azt nem, hogy konkrétan ki miért hazudott, miért ment át az utca másik oldalára. (Hogy átmentek, ezt tudjuk, ha másból nem, **Eörsi István** leírásából, aki a börtönből kijőve tapasztalta ezt 1960-ban, amikor amnesztiával szabadult.) [...]

[Teljes cikk](#)